De Levende Natuur 9 (3):48-51 (1904)

haar snelle vlucht hoog in de lucht. Als zij op aarde terug is gekeerd, wordt zij met duidelijke teekenen van blijdschap door de werkbijen de korf in gehaald en dan is zij in staat 3 of 4 jaren lang eieren te leggen, waaruit werkbijen, darren, en gewoonlijk eerst in 't volgend jaar ook weer koninginnen kunnen ontstaan.

Het schijnt vast te staan, dat de koningin naar willekeur eieren kan leggen voor darren en dat dit niet afhangt van den vorm van de wieg en 't voedsel. Maar stellig is 't ook, dat werkbijen een ei, dat als werkbij-ei was bedoeld, zelfs nog een zeer jonge larve, tot koningin kunnen opkweeken, door 't over te brengen in een koninginne-cel, het rijkelijker te voeren en anders te behandelen. Mislukt dit, dan gaan ook enkele werkbijen er toe over, eieren te leggen, maar uit deze komen nooit anders dan darren, zoodat ten slotte de kolonie toch ten gronde moet gaan bij gebrek aan werksters; want afgezien van de overwinterende bijen, blijft een werkbij zelden langer dan zes weken in leven, dan heeft ze zich letterlijk doodgewerkt. Na vier weken zijn de vleugels al half versleten.

't Is dan ook te begrijpen, dat de diertjes zoo zuinig zijn op hun koningin; zonder haar is geen bijenleven op den duur mogelijk. 't Is door ervaren onderzoekers, o. a. door Von Berlepsch „den Bijenbaron" vastgesteld, dat de bijen in geval van hongersnood de koningin het langst in leven houden; de van honger stervende werkbij doet nog machtelooze bewegingen, om de koningin te voederen. Die is ook dan nog lang niet uitgeput, als alle bijen gestorven zijn, daar zij alleen zooveel kreeg, als zij noodig had; ten slotte al het voedsel, dat er was.

Is er bij een uitgevlogen zwerm een koningin, dan is het noodzakelijk, deze mee te scheppen, anders vliegt de zwerm toch weer uit den korf waarin ze is overgebracht, tenzij het gelukt, een vreemde koningin te doen aannemen.

Dit moet met veel voorzorgen gebeuren, anders dooden de werksters de vreemdelinge, door haar in een hoek te dringen en te doen stikken of verhongeren; doodsteken doen ze een koningin maar zelden. De ijmker zet zoo'n nieuwe koningin dan ook eerst een poos in een koninginnehuisje opgesloten in de korf; dan raken de dieren aan haar gewend, of wat op 't zelfde neerkomt, zij neemt langzamerhand den geur van den korf aan, zoodat de bijen haar voor een der hunnen houden.

Over de verschillende bijenwoningen en de behandeling door de ijmkers een volgenden keer.

E. HEIMANS.

HET ZWARTE ROODSTAARTJE.

Ruticilla titys (L.)

Van het geslacht *Ruticilla* (Brehm 1828) zijn veertien soorten bekend, die alle het palaearctisch gebied bewonen en waarvan enkele ook in Afrika en in den Maleischen Archipel worden aangetroffen.

In Europa vindt men slechts twee soorten geregeld, terwijl éénmaal een mannelijk exemplaar van *Ruticilla mesoleuca* (Hempr. en Ehr.) op Helgoland is buitgemaakt (12 Juni 1864).

Roodstaartjes zijn over het algemeen zeer mooie vogels, althans de mannetjes; misschien is de Oostaziatische *R. aurorea* (Gm.) wel de mooiste van allen; tenminste dit is mijn conclusie, wanneer ik mijn verzameling naga. De wijfjes zijn heel wat eenvoudiger gekleed en gelijken veel op elkaar, zoodat het vrij moeielijk is de vrouwelijke exemplaren der verschillende soorten uit elkaar te kennen.

In Nederland worden, zooals wel voldoende bekend is, slechts twee soorten aangetroffen: *R. phoenicura* (L.) en *R. titys* (L.), eerstgenoemde zeer gewoon en overal verbreid, laatstgenoemde meer lokaal en in de meeste provinciën in veel geringer aantal dan de eerste. De mannetjes van beide species gelijken weinig op elkaar, de wijfjes daarentegen des te meer, zoodat het den niet-kenner soms moeielijk kan vallen deze laatste met juistheid te determineeren. Een goed kenmerk ter onderscheiding is de kleur van de onderdekvederen van den vleugel, bij *phoenicura* geelachtig, bij *titys* grijsbruin. De zang van beide soorten, die niet veel te beduiden heeft, is zeer verschillend en de eieren van *phoenicura* zijn blauwgroen, die van *titys* wit.

Het zwarte roodstaartje komt op den voorjaarstrek wat vroeger bij ons aan dan zijn gekraagd neefje, meestal in de eerste dagen van April; ik noteerde als eerste waarnemingsdatums: 8 April 1898, 4 April 1899, 4 April 1900, 5 April 1901, 11 April 1902, 3 April 1903. Toch komen enkele voorwerpen vroeger, reeds in Maart aan. In mijn dagboek van 1891 vind ik o. a. eene waarneming van 6 Maart. Ik herinner me dat ik dien dag eene wandeling maakte in de duinen bij Scheveningen en daarbij o. a. een destijds niet in werking zijnde vinkenbaan bezocht; in de zoogenaamde „rijzen" zag ik toen een fraai zwart mannetje zitten.

Vóór een halve eeuw geleden was omtrent de verbreiding van het zwarte roodstaartje niet veel bekend. In de lijst van in wilden staat waargenomen vogels, welke door Prof. H. Schlegel in 1852 werd uitgegeven (J. A. Herklots. Bouwstoffen voor een Fauna van Nederland. Deel I.) worden als plaatsen van waarneming vermeld: „Arnhem, Zutphen en andere kleine grensplaatsen."

De Levende Natuur 9 (3):48-51 (1904)

In Deel II der Bouwstoffen vindt men door A. A. van Bemmelen aangeteekend: „in April 1856 werd gedurende verscheidene dagen „een voorwerp en in dezelfde maand van het volgend jaar een mannetje en een wijfje gedurende meer dan 14 dagen binnen Leiden waargenomen"; en verder eene opgave van den Heer N. Groenewegen blijkens welke te Velsen (N.H.) nu en dan in de maand September exemplaren in lijsterstrikken waren gevangen.

Het blijkt uit deze berichten dat reeds in de helft der vorige eeuw het voorkomen van *R. titys* in onze westelijke provinciën was geconstateerd. Toch bleef dit vogeltje in die streken een zeldzame verschijning, want in de zoo uitgebreide collectie van Wickevoort Crommelin bevindt zich slechts één exemplaar, een oud mannetje (Vogelenzang, 30 October 1875).

Wat onze noordelijke provinciën betreft, vind ik in de door Mr. H. Albarda in 1884 uitgegeven lijst van vogels van Friesland: „jaarlijks, in April, vertoonen zich enkele voorwerpen op de hoogste gebouwen in Leeuwarden. Zij schijnen echter aldaar niet te broeden." Albarda teekende later daarbij aan: „broedende in Noord-Brabant en Gelderland en ook binnen Leiden, te Soest, te 's-Gravenhage, te Groningen".

Deze aanteekeningen, berusten wat Leiden en 's-Gravenhage betreft, op mededeelingen van den Heer Mr. H. W. de Graaf welke zijn opgenomen in het Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging, jaargang 1888, voor Groningen op een bericht van den Heer Duijzend (ibid. 1890), voor Soest, naar ik vermoed, op aangifte van den Heer Dijs, die aldaar vroeger woonde en destijds menigmaal den Haagschen Dierentuin van vogels in zijn omgeving gevangen, voorzag.

In al deze gevallen werden of wel nesten met eieren gevonden of wel de ouden met hunne jongen te zamen gezien.

Te Lisse (Z. H.) alwaar ik van 1887—1896 woonde, heb ik nimmer een zwart roodstaartje gezien; anders werd dit te Doorn (Utr.) waarheen ik in 1896 verhuisde. In dit dorp is het vogeltje een gewone verschijning en de bovengemelde datums van aankomst zijn dan ook aldaar door mij genoteerd. *Ruticilla titys* broedt aldaar jaarlijks in eenige paren; ik heb de nesten zelf onderzocht en de vogels bij den bouw er van gadeslagen; ook heb ik in den zomer ouden en jongen te zamen gezien. Over een en ander is door mij uitvoerig bericht in mijn ornithologisch verslag van 1899—1900.

In October trekken de zwarte roodstaarten uit Doorn weg; mijn laatste waarnemingsdatum is 13 October; maar ook nog in November trekken exemplaren door (3 November 1898 werd een ♀ bij 's-Gravenhage gevangen) en een enkele maal zelfs overwintert een of andere achterblijver (20 Januari 1899 bij 's-Gravenhage.)

Wat mij persoonlijk betreft, trof ik de soort talrijk aan in Zuid-Limburg vlak bij de Belgische grens, terwijl te Bentheim, dus slechts even voorbij onze landpalen, de zwarte roodstaart zelfs karaktervogel voor de omgeving van de badplaats is. Bovendien constateerde ik voor een paar jaren de aanwezigheid van een ♂ op de daken van den Dom te Utrecht. Over 't Domplein gaande, hoorde ik onverwachts het zoo kenbaar geluid van dit vogeltje, en ontdekte het spoedig zittend op den rand eener goot aan de Domkerk.

Zeer interessante mededeelingen over observaties door hem te Amsterdam in 1903 gedaan, verstrekte mij de Heer A. E. H. Swaen aldaar. Deze Heer, die met de soort goed bekend is, omdat zij nabij zijne vorige woning aan den Velperweg te Arnhem geregeld placht te broeden, meende in 't laatst van Mei d. v. j. voorbij het Rijksmuseum in de hoofdstad gaande, het geluid van *R. titys* te hooren. Eenige dagen later werd de vogel daar ter plaatse door hem gezien, 't geen zich in de dagen die volgden menigmaal herhaalde. Den 25en Juni zag de Heer Swaen, met een kijker gewapend, op enkele passen afstands verwijderd in den tuin van gemeld Museum een ♂ en een ♀. Of dit paar aldaar heeft gebroed is niet bekend geworden, maar tot 10 Juli werd het bijna dagelijks gezien.

Voorts schreef de Heer T. de Vries te Leeuwarden mij: „5 Juli 1903 werd onder Tietjerk (Fr.) een nest met 5 eieren van den zwarten roodstaart gevonden. De vogel werd op het nest aangetroffen en de eieren waren warm, de schaal normaal, doch dooier en eiwit tot een koek opgedroogd."

Uit een en ander blijkt dat *R. titys* in Nederland werkelijk geen zeldzaamheid is.

Biologisch merkwaardigs is er aan dezen vogel niet veel. Hij maakt een vrij slordig nest en neemt meestal niet eens de moeite het wat te verbergen, zoodat het iederen voorbijganger in 't oog valt. De eieren zijn eenvoudig wit en de zang is onbeduidend, zoodat het dier als kooivogel geheel waardeloos is.

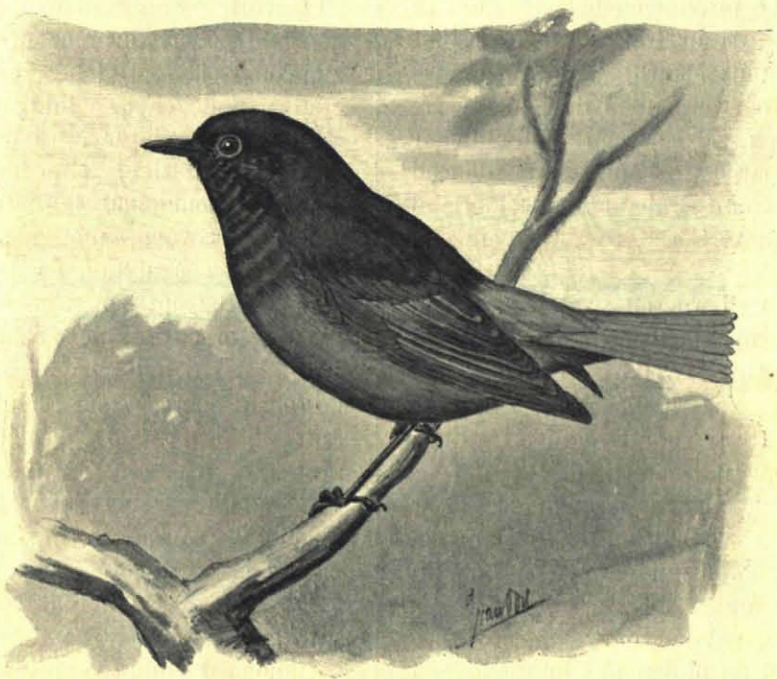
Voor mijn huis te Doorn stond een hooge sparreboom, welks bovenst topje van April tot October steeds tot zitplaats diende voor een mannetje van onzen zwarten roodstaart. Een enkele maal werd dit diertje vervangen door een bastaard nachtegaal of een vink, maar verreweg den meesten tijd zat het zwartje er, soms uren achtereen, zoodat ik er waarlijk wel eens aan twijfelde of het beest behoorlijk zijn maaltijden nam. Zonder ophouden liet het zijn zoogenaamden zang, dat eigenlijk een onaangenaam geknars is, hooren, tot men er wee van werd en het een soort verademing vond, wanneer vink of

De Levende Natuur 9 (3):48-51 (1904)

bastaardnachtegaal, beide heel wat betere zangers, de plaats van den vervelenden stumper voor een poosje innamen. Hier te Neerlangbroek heb ik in den afgeloopen zomer geen zwarten roodstaart gezien of gehoord, en ik heb er geen oogenblik spijt over gevoeld.

Er is nog al wat gestreden over de vraag of er al dan niet twee vormen van *R. titys* bestaan. Wat toch is het geval? Men vindt in voorjaar en zomer zoowel pikzwarte mannetjes als zulke die het grauwe kleed der wijfjes en der jongen dragen, en deze laatste zingen (?) en paren evenzeer als de zwarte. Ik heb dienaangaande te Doorn, waar ik de vogels dagelijks zóó lang kon waarnemen, de noodige ondervinding opgedaan.

Gerbe beschreef (Dict. Univ. d'H. N. XI, p. 259) den grauwen vorm en gaf dezen den naam van *R. cairei*, en Dubois (Syn. Av. I, p. 385) vermeldt dezen vorm als varieteit en geeft als woonplaats daarvan op: het Alpengebied van Midden-Europa en Noord-Afrika. Ook enkele andere ornithologen hebben den grauwen vogel als afzonderlijk soort erkend.

Zwart Roodstaartje.

Weer anderen waren evenwel van een tegenovergestelde meening. Hoogst interessant is het daarom te lezen wat Alexander Bau te Bregenz dienaangaande schreef in *Reichenows Ornith. Monatsberichte*, XIe jaargang, 1903; ik laat het hier in uittreksel, vertaald volgen:

„In jaargang IX 1901 van dit tijdschrift deelde „ik waarnemingen mede over het *grauwe* ♂ van den „zwarten roodstaart, welke om verschillende redenen, „voornamelijk echter om het verschil in stemgeluid, „de conclusie schenen te wettigen, dat er in dezen „vorm toch wat bijzonders stak. Omdat het waar„genomen paar in 1901 bij mij had gebroed, zag ik „met groot verlangen het voorjaar 1902 tegemoet „in de hoop, dat ditzelfde paar zou terugkomen; en „deze hoop werd inderdaad vervuld. Den 19en „Maart in de vroegte hoorde ik dicht bij huis den „in genoemden jaargang beschreven, van den gewonen „*titys* afwijkenden zang. Spoedig was ik buiten, om „mij den aanblik van den zanger niet te laten ont„gaan. En daar zat hij dicht bij mij op een kersen„boom, de *grauwzwarte titys!* Ik had verwacht „misschien het *grauwe* ♂ van 't jaar te voren terug „te zien; het legitimeerde zich ook volkomen door „zijn vertrouwelijkheid — een eigenschap die men „anders bij den zwarten roodstaart niet dikwijls „bemerkt — alsmede *voornamelijk door zijn stem„geluid* als de in 1901 waargenomen vogel, maar „in dit tijdsverloop was het een *titys* geworden! „Ik sloeg het ♂ nu dagelijks zeer zorgvuldig gade „en bevond dat het precies dezelfde gewoonten en „lievelingsplaatsjes had om uit te rusten en te „zingen als vroeger, zoodat ik niet in 't geringste „er meer aan twijfelde, het met het voormalige „*grauwe* ♂ te moeten identiek verklaren.

„Ook in dit jaar „(1903) is het ♂, „*zwarter dan vroe„ger*, den 22 Maart „aangekomen en al „zijn reeds beschre„ven eigenaardig„heden doen uitko„men, dat het „precies dezelfde „vogel is.

„Op grond van „het bovenstaande „meen ik thans „met volle zeker„heid te kunnen „aannemen, dat een „door zijn gedragin„gen en door indivi„dueelen, afwijken„den zang bijzonder „kenbaar *grauw „(cairei)* ♂ in 1901 „bij mij aankwam „en dat *hetzelfde* ♂ in 1902 *als titys uitgeruid*, en „voorts in 1903 in nog zwarter kleur weder is „verschenen."

Niet minder belangrijk ter zake schijnt mij een vrij lang opstel van Dr. J. Gengler te Erlangen in het tijdschrift *Ornith. Monatsschrift* 1903, die gedurende elf jaren zeer nauwkeurige onderzoekingen omtrent den als *cairei* betitelden vorm van zwarten roodstaart heeft gedaan. Het is te uitgebreid om hier weder te geven. Laat ik dus alleen vermelden dat deze waarnemer, evenals A. Bau, tot de slotsom geraakt dat *R. cairei* het éénjarige ♂ is van *R. titys*. En laat ik tevens ieder, die in de quaestie belang stelt, aanraden bedoeld opstel te lezen.

Zooveel is zeker, dat ook de grauwgekleurde mannen volkomen paringsrijp zijn, want Gengler

De Levende Natuur 9 (3):48-51 (1904)

nam dikwijls waar, dat zulk een vogel met een zwartgekleurden streed om éénzelfde ♀, 't welk den overwinnaar volgde onverschillig of deze de grauwe of de zwarte ridder was.

Te Doorn heb ik meer dan eens in het voorjaar een *broedpaar* waargenomen waarvan ♂ en ♀ zelfs met behulp van een goeden kijker niet te onderscheiden waren. En ook dat op dezelfde plaats in andere voorjaren een *broedpaar* aankwam, waarvan het ♂ pikzwart was.

In mijn eigen tuintje stond een groote acacia die ik van uit het venster van de met den weidschen naam van „Museum" bestempelde kamer, waar ik mijn collectiën bewaarde, geheel overzien kon. Deze acacia, in 't voorjaar nog gansch kaal, werd meermalen door zwarte roodstaartjes bezocht, die er soms zelfs vrij lang achtereen op 't zelfde takje bleven zitten, steeds hun vervelend gepiep uitende. In 1902 kwam daar steeds een zeer fraai uitgekleurd ♂, in 1903 een grauw exemplaar welks kleed van dat der wijfjes niet te onderscheiden was. Beider stemgeluid was volmaakt hetzelfde. En om nu niet te kunnen worden beticht, dat ik oordeel door „zien" alleen, kan ik er bijvoegen, dat de beide bedoelde vogels thans in gepraepareerden staat voor mij liggen. Verder kan ik ook melden, dat toen ik 26 April 1903 het grauwe exemplaar uit de acacia had geschoten, den volgenden dag een gelijk en gelijkvormig ♂ in dezelfde acacia zat te zingen, een bewijs, dat er te Doorn aan die vogels allerminst gebrek is.

Uit mijn waarnemingen blijkt van omkleuring niet, wèl dat te Doorn de zwarte roodstaart zoowel broedt in paren waarvan het ♂ zwartgekleurd, als waarvan het grauw is.

Omtrent de bedoelde omkleuring verstrekte mij de heer Mr. H. W. de Graaf, mijn hooggeëerde oudste ornithologische vriend, velerlei mondelinge mededeelingen over hetgeen Z.Ed. in de vogelzaal van den 's Gravenhaagschen dierentuin ter zake had waargenomen. Aan eenjarige gevangen voorwerpen had de heer De Graaf de omkleuring duidelijk kunnen constateeren.

En ditzelfde wordt ook vermeld door G. von Burg te Olten *(Ornith. Beobachter 1903)*, die nog den 3en Augustus een nest vond met vier jongen, waarvan de ouders niet van elkaar te onderscheiden waren, alzoo tot den vermeenden vorm *Cairei* behoorden. Volgens hem begint de rui half Augustus; de oude mannen die vóór dien tijd zoo goed als niet van de wijfjes verschillen, worden van dat tijdstip af dagelijks donkerder, zoodat zij reeds 20 Augustus niet meer met de wijfjes en de jongen behoeven verwisseld te worden.

Stefan von Chernel schrijft (*Magyarorszag madarai*, II, p. 767): *R. cairei* is niet een afzonderlijke species of subspecies, maar niets anders dan de jonge ♂ van *R. titys*, en Dresser (*Man. of Pal. B.*, I. 55) is van dezelfde meening.

Na al het vorenstaande geloof ik inderdaad dat *Ruticilla cairei* Gerbe als afzonderlijke vorm niet houdbaar is.

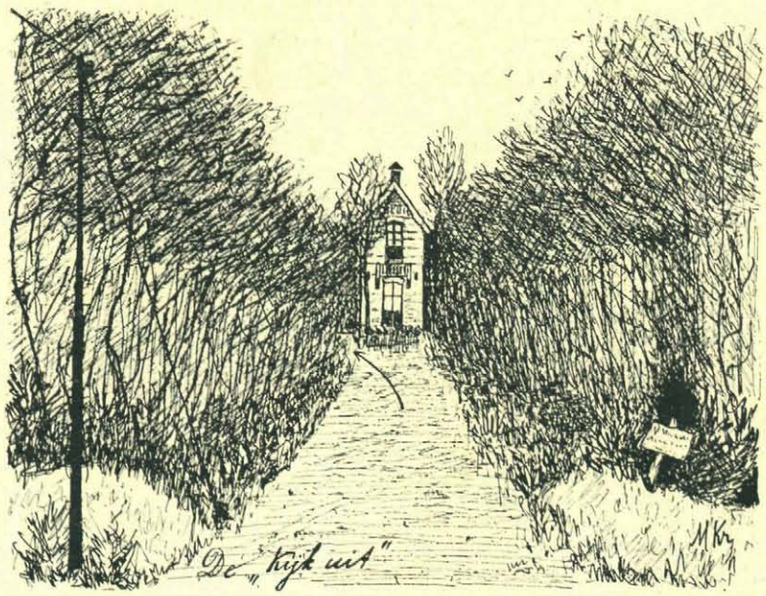
Mr. R. Baron Snouckaert van Schauburg.

Neerlangbroek, Jan. 1904.

DE LIGGENDE DENNEN.

(Te Castricum).

In het uitgestrekte duinenlandschap van Castricum is een aardig plekje, dat nog zeer weinig is bezocht; zelfs door Castricummers. Toch is het wel de moeite waard, de dennen, die daar in grillige vormen over den grond kronkelen, eens te gaan zien. Moeilijk zijn ze niet te vinden. Men wandelt naar „Kijk uit", de woning van een opzichter. Van het station Castricum is de wandeling plm. 10 min. Bij bedoelde woning slaat men de laan in langs het jachthuis. De eerste zijweg rechts, een mooi, afwisselend duinpad, brengt u ongemerkt bij het doel van den tocht. Aan den linkerkant heeft men eerst een aardappelakker; waar aan dezelfde zijde een aardig boschje begint, heeft men een prachtig vergezicht op den Papenberg, het hoogste duin van Castricum. Rechts wordt het terrein open. Nog enkele minuten en ook links wijkt het bosch terug. Kijk

„Kijk uit", de woning van een opzichter. Het pijltje wijst de richting aan naar de „liggende dennen".